

УДК: 347.251

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.37>

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Ліляков О.А.,
аспірант відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0002-6805-2643

Ліляков О.А. Способи захисту права власності: поняття та критерії ефективності.

У статті здійснено дослідження проблеми забезпечення належного захисту права власності та необхідності обрання для цього найбільш ефективного способу. Висвітлено ключові питання в цій сфері з метою впровадження державою дієвих механізмів захисту права власності, додержання прав і законних інтересів власників. Підкреслено, що обраний спосіб захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного цивільного права повинен відповідати такому критерію, як ефективність, під яким слід розуміти спроможність відновити майнове становище, що існувало до протиправного посягання.

Вказується, ефективний захист цивільних прав не лише сприяє відновленню порушеного права, а й має велике превентивне значення, адже учасники цивільних відносин повинні бути впевнені в тому, що порушені, невизнані або оспорювані цивільні права, свободи чи інтереси будуть належним чином та надійно захищені.

Разом з тим, констатовано, що право на захист за своєю юридичною природою є невід'ємним елементом прав людини та громадянина. У зв'язку з цим проаналізовано відповідні норми Основного Закону України, Цивільного та Цивільного процесуального кодексів, які регулюють дані правовідносини, а також окремі аспекти, що стосуються розгляду справ цієї категорії в судах.

Наведено правові висновки Верховного Суду, які є важливими для впровадження єдності судової практики. Крім того, здійснено посилення на відповідні норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентну практику Європейського суду з прав людини.

Звернуто увагу, що способи захисту за своїм призначенням можуть вважатися визначеним законом механізмом матеріально-правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, що приводиться в дію згідно з рішенням суду в разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення. При цьому, метою застосування певного способу захисту є усунення невизначеності у взаємовідносинах суб'єктів, створення необхідних умов для реалізації права й запобігання дій зі сторони осіб, які перешкоджають його здійсненню.

Незважаючи на те, що найбільш дієвою слід визнати судову форму захисту права власності, наголошено на важливості обрання в кожному випадку такого способу захисту, який зможе забезпечити реальне поновлення порушених прав і законних інтересів власників.

Ключові слова: право власності, способи захисту права власності, відновлення порушеного права власності, речово-правові засоби захисту права власності, зобов'язально-правові засоби захисту права власності, судова форма захисту права власності, ефективний захист права власності.

Liliakov O.A. Methods of property rights protection: concept and efficiency criteria.

The article explores the issue of ensuring proper protection of property rights and the necessity of choosing the most effective method for this purpose. Key issues in this area are highlighted with the aim of implementing effective state mechanisms for the protection of property rights and the observance of the rights and legitimate interests of owners.

It is emphasized that the chosen method for protecting a violated, unrecognized, or disputed subjective civil right must meet the criterion of effectiveness, which should be understood as the ability to restore the property status that existed before the unlawful encroachment.

Effective protection of civil rights not only contributes to the restoration of the violated right but also plays an important preventive role, as participants in civil relations must be confident that their violated, unrecognized, or disputed civil rights, freedoms, or interests will be properly and reliably protected. At the same time, it is stated that the right to protection, by its legal nature, is an integral element of human and citizen rights.

In this regard, the article analyzes the relevant provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Code, and the Civil Procedure Code, which regulate these legal relations, as well as certain aspects related to the consideration of such cases in courts. Furthermore, legal conclusions of the Supreme Court are provided, which are important for ensuring the unity of judicial practice. In addition, references are made to the relevant provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and to the case law of the European Court of Human Rights.

It is noted that the methods of protection, by their purpose, may be considered as legally defined mechanisms of substantive legal means for safeguarding civil rights and interests, which are activated by a court decision in case of their violation or real threat of such violation. At the same time, the aim of applying a particular method of protection is to eliminate uncertainty in the relationships between subjects, create the necessary conditions for the realization of the right, and prevent actions by persons who obstruct its exercise.

Despite the fact that the judicial form of protecting property rights should be recognized as the most effective, the importance of choosing, in each specific case, the method of protection that can ensure the actual restoration of the violated rights and legitimate interests of the owners is emphasized.

Key words: property rights, methods of property rights protection, restoration of violated property rights, proprietary legal means of property rights protection, obligatory legal means of property rights protection, judicial form of property rights protection, effective property rights protection.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку правової держави захист права власності залишається одним з найважливіших завдань правової системи. Стрімкі трансформації економічних відносин, удосконалення механізмів ринкової економіки, а також інтеграція України до європейського правового простору зумовлюють необхідність переосмислення існуючих та розробки нових ефективних способів захисту права власності. Питання ефективності таких способів набуває особливої актуальності в контексті зростання кількості майнових спорів, рейдерських захоплень та інших порушень права власності, що вимагає створення надійних правових механізмів, які б забезпечували своєчасне та повне відновлення порушених прав.

Проблема визначення критеріїв ефективності способів захисту права власності потребує комплексного наукового аналізу з огляду на необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та практикою Європейського суду з прав людини. Недостатня розробленість теоретичних засад щодо поняття та класифікації способів захисту права власності, відсутність системного підходу до визначення критеріїв їх ефективності створюють перешкоди для правозастосовної практики та зумовлюють неоднакове тлумачення відповідних правових норм. Це підкреслює важливість дослідження даної проблематики як для розвитку правової науки, так і для вдосконалення механізмів практичного захисту права власності в Україні. При цьому, першочерговим завданням є обрання найбільш ефективного способу захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного цивільного права, під яким, насамперед, слід розуміти спроможність відновити майнове становище, що існувало до протиправного посягання.

Метою статті є дослідження різних форм та способів захисту права власності та критеріїв їх ефективності.

Стан опрацювання проблематики. Українська юридична наука багато зробила для того, щоб привернути увагу суспільства до необхідності дотримання прав людини, в тому числі, й права власності. Так, праці М.В. Буроменського, О.М. Гончаренко, М.І. Козюбри, В.П. Паліюка, П.М. Рабінювича, І.В. Спасибо-Фатєєвої, С.В. Шевчука, С.І. Шимон, О.В. Шупінської, А.А. Яковлева та інших не тільки містять важливі теоретичні дослідження, але й ґрунтуються на прецедентах Європейського суду з прав людини, правових висновках українських судів.

У свою чергу, до проблем визначення та співвідношення понять охорони та захисту права власності нормами цивільного права, а також класифікації цивільно-правових засобів захисту права власності зверталось багато науковців, зокрема, М.К. Галянтич, О.В. Дзера, В.П. Ємельянов, З.В. Ромовська, Г.П. Тимченко, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova.

Разом з тим, ці питання й досі залишаються дискусійними.

Виклад основного матеріалу. Право власності вважається природним та невід'ємним правом людини, тому гарантування захисту прав усіх суб'єктів даної правомочності визнається однією з ключових завдань кожної розвиненої держави.

В Україні внаслідок значних реформ у соціально-економічних відносинах приватна власність стала основою ринкової економіки. Разом з тим, для належного втілення економічних реформ були необхідні зміни у законодавстві, зокрема, в цивільному праві.

Результатом цих змін стало закріплення принципу недоторканності власності на рівні загальних засад цивільного законодавства. Цей принцип означає, що власника не можна позбавляти його

майна без передбачених законом підстав. Таким чином, законодавець встановив певні рамки для всіх осіб, які можуть стикатися із власником, забезпечуючи нормальний розвиток і реалізацію прав власника та їх захист від незаконних обмежень чи порушень.

Забезпечуючи захист відносин власності в Україні, право вирішує декілька завдань. По-перше, право передбачає стабільність відносин власності в суспільстві, що досягається шляхом законодавчого врегулювання цих правовідносин. По-друге, воно забезпечує відновлення порушених відносин власності, якщо таке трапляється, та притягнення до відповідальності осіб, винних у цих порушеннях. Таким чином, захист права власності розуміють як ряд передбачених законодавством заходів, що застосовуються у випадках порушення цього права, спрямованих на захист і відновлення відносин власності.

Охорона відносин власності передбачає дві мети. Перша полягає в тому, щоб закріпити існуючі в даному суспільстві відносини власності, убезпечити їх від можливих посягань та порушень. Друга проявляє себе, коли охоронювані правом відносини власності виявляються все-таки порушеними.

Можливість захисту права власності є однією з гарантій його недоторканності. Захист права власності - це реакція на правопорушення, вчинена самим власником або уповноваженим на це державним органом, що привела до реституції, тобто, відновлення попереднього юридичного і фактичного стану речі. Як зазначено в частині 1 статті 15 ЦК України, особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування. Такими є й передумови захисту права власності.

Розглядаючи питання захисту права власності, насамперед, необхідно звернути увагу на те, що в юридичній літературі йдеться як про захист права власності, так і про його охорону.

При визначенні співвідношення цих понять, очевидно, доцільно виходити з того, що «охорона права власності» є поняттям більш широким, яке охоплює всю сукупність норм права, що передбачають підстави набуття права власності та його припинення, обсяг правомочностей власника, порядок та межі здійснення права, правовий режим окремих видів об'єктів права власності, а також сукупність організаційних і правових заходів, спрямованих на забезпечення реалізації і відновлення порушеного права власності. Загалом, цілком припустимим є визначення охорони права власності як «захист права власності у широкому сенсі».

Поняття «захист права власності» у спеціальному значенні охоплює комплекс правових засобів, які застосовуються судом, уповноваженими на те органами держави або самим власником для забезпечення реалізації і відновлення порушеного суб'єктивного права власності.

Слід зазначити, що серед актів законодавства, котрі визначають засади, підстави та порядок захисту права власності, чільне місце належить Конституції України. Відповідно до ст. 13 Основного Закону держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. У ст. 41 Конституції, зокрема, указано, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Разом з тим, із точки зору практичного забезпечення здійснення права власності та його захисту в нашій державі головна роль відводиться цивільно-правовим засобам захисту права власності. Це пов'язано з тим, що вони спрямовані, насамперед, на відновлення того становища, яке існувало до порушення, а також припинення дій, якими порушується право власності. Тим самим ці норми покликані відновити порушене право власності, а також ліквідувати наслідки такого порушення та відшкодувати збитки, заподіяні інтересам власника.

Тобто, цивільно-правовий захист права власності – це система активних заходів, які застосовують власник, компетентні державні чи інші органи, спрямованих на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку і відновлення порушеного права на порушника. Така система захисних заходів є складовою частиною загально-правового механізму захисту права власності та інших цивільних прав.

Поряд із захистом прав суб'єктів цивільних правовідносин, законом передбачено охорону їх прав, що являє собою систему заходів правового, економічного, організаційного та іншого характеру, які мають на меті забезпечення реалізації суб'єктивних прав учасників цивільних правовідносин.

Більшість юристів зазначають, що категорії «захист» і «охорона» перебувають у взаємному зв'язку і являють собою подібні явища. Однак, охорона розглядається як більш широке поняття, що включає в собі захист. При цьому, цивільно-правова охорона права власності здійснюється за допомогою всієї сукупності цивільно-правових норм, які забезпечують нормальний і безперешкодний розвиток відносин власності.

Досліджуючи способи та процесуальні форми захисту цивільних прав, Г.П. Тимченко підкреслив, що право на захист за своєю юридичною природою – невід'ємний елемент прав людини та громадянина. У рамках цього положення в юридичній літературі висунуто теорію, згідно з якою

право на захист є елементом правового статусу громадянина. Воно полягає у можливості власника самому вчинити юридично значущі активні дії. На відміну від інших прав такого типу, право на захист має самостійне значення в механізмі правового регулювання та найвищою мірою фіксує свободу правомірної поведінки [1, с. 21, 28].

М.К. Галянич зазначив: «Право на захист є однією із правомочностей суб'єктивного права, визначає його характер і зміст. Це означає, що право на захист, як і саме суб'єктивне право, є мірою можливої поведінки уповноваженої особи, яка пов'язана з використанням можливостей правоохоронного характеру. Право на захист є юридично закріплене право особи звернутися до спеціально уповноважених державних органів з вимогою про відновлення порушеного права або припинення порушення права» [2].

У свою чергу, З.В. Ромовська доречно вказує: «Правовий захист – завжди акт, що вже відбувся, оскільки він є безпосередньою реалізацією міри державного примусу, що визначена у рішенні суду чи іншого органу, уповноваженого на здійснення правового захисту. І саме це є головним у суті правового захисту» [3].

Засади цивільно-правового захисту права власності визначені у ч. 1 ст. 386 ЦК України, яка в розвиток положень ст. 13 Конституції встановлює, що держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності.

Характерними рисами цивільно-правового захисту права власності є:

- 1) його гарантованість державою;
- 2) його загальність (можливість отримати такий захист існує для усіх суб'єктів права власності, на що вказує ст. 13 Конституції України);
- 3) рівність для усіх суб'єктів;
- 4) повнота захисту (власник, права якого порушені, має право не лише вимагати відновлення стану, який існував до порушення та припинення порушення, але також і право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди на підставах, передбачених ст.ст. 22, 23 ЦК України).

Загалом цивільно-правові засоби захисту права власності можуть бути поділені на публічні та приватні. Публічні засоби захисту – це ті, що здійснюються на підставі припису закону за допомогою суду та інших державних органів, а приватні – ті, що здійснюються самими власниками без звернення до суду та інших державних органів, тобто, самозахист (або захист на підставі норм, установлених договором, тощо). При цьому, першочергове практичне значення мають публічні засоби захисту права власності. Вони поділяються на судові та адміністративні.

Слід констатувати, що судова форма захисту права власності є найбільш дієвою у сучасних складних умовах цивільного обігу. Разом з тим, дослідження вищевказаної форми захисту прав власності залишається актуальним у зв'язку із постійним удосконаленням юридичних прийомів, що застосовуються суб'єктами цивільних відносин у суді, динамічністю судової практики та відсутністю єдиних підходів у правозастосуванні при вирішенні відповідної категорії цивільних справ.

У вітчизняній юридичній науці найпоширенішим є поділ цивільно-правових засобів захисту права власності на речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні.

Речово-правові засоби захисту права власності спрямовані безпосередньо на захист права власності як абсолютного суб'єктивного права, забезпечення реалізації здійснення правомочностей власника (володіння, користування, розпорядження тощо) стосовно речі, що йому належить.

До них належать:

- 1) позов власника про витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов);
- 2) позов власника про усунення перешкод, що заважають нормальному здійсненню права власності (негаторний та похідні від нього позови К про визнання незаконним правового акту, який порушує право власності, тощо);
- 3) позов про визнання права власності (стаття 392 ЦК України).

Речово-правові засоби захисту спрямовані на захист суб'єктивного права власності як абсолютного цивільного права громадян чи організацій, які на момент порушення права не перебувають у договірних чи інших зобов'язальних відносинах з порушником. На думку багатьох авторів, речово-правовими способами захисту є витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов) та усунення перешкод у здійсненні власником права власності (негаторний позов). Ці речово-правові способи захисту права власності прийнято вважати основними.

Допоміжними речово-правові засобами захисту, зокрема, є:

- визнання права власності;
- позов про звільнення майна з-під арешту (виключення майна з опису);
- позови про захист прав співвласників у разі виділу, поділу та продажу спільного майна.

Зобов'язально-правові засоби захисту права власності характеризуються тим, що спрямовані проти порушення прав власника певною особою. До таких засобів захисту відносяться, наприклад,

вимоги з відшкодування заподіяної майнової шкоди; вимоги про виконання договору і передачу боржником кредиту (власнику) речі, що йому належить; вимоги про повернення безпідставно одержаного за рахунок власника майна тощо. Ці способи захисту мають на меті захист інтересів власника як учасника зобов'язальних правовідносин.

Можна виділити такі зобов'язально-правові способи захисту права власності:

- способи захисту права власності в договірних відносинах (відшкодування збитків, заподіяних невиконанням чи неналежним виконанням договору);
- повернення речей, наданих у користування за договором;
- способи захисту права власності в деліктних зобов'язаннях;
- повернення безпідставно отриманого чи збереженого майна.

Наразі, окремо визначаються спеціальні способи захисту:

- позови про визнання правочинів недійсними;
- способи захисту прав власників від неправомірного посягання державних органів, визнання незаконними правових актів, що порушують право власності.

У цивілістиці проблема захисту цивільних прав зазвичай розглядається крізь призму питання щодо змісту суб'єктивного права. Тобто, в разі, якщо суб'єктивне право існує в межах зобов'язальних правовідносин, слід застосовувати зобов'язально-правові засоби захисту, а коли воно існує в межах речових правовідносин, – речово-правові.

Відносини між власником та особою, яка має відповідні речові права на підставі договору, мають зобов'язальний характер, а отже, і обов'язок утримуватися від порушення зазначених прав цієї особи для власника буде існувати у межах виниклого між ними зобов'язання з відповідного договору (наприклад, найму (оренди), позички, зберігання), що обумовлює застосування зобов'язально-правових способів захисту. Натомість, відносини особи, яка має речове право на чуже майно, та інших осіб є абсолютними, в яких речовому праву відповідної особи на майно протистоять обов'язок необмеженого кола осіб утримуватися від порушення цього права, а отже, в такому випадку підлягають застосуванню речові способи захисту.

Таким чином, способи захисту порушеного права завжди повинні відповідати сутності цього права та правовідносин, які склалися між особами.

Необхідно відзначити, що у статті 16 ЦК України закріплено десять способів захисту права, більшість з яких може бути застосована до захисту права власності. При цьому, з-поміж них два способи захисту: припинення дії, яка порушує право, та відновлення становища, яке існувало до порушення права, – мають універсальне застосування.

До регламентованих ЦК України способів захисту права власності, зокрема, належать:

- заборона вчинення дій, які порушують право власності, або вчинення певних дій для запобігання такому порушенню (ч. 2 ст. 386);
- витребування майна із чужого незаконного володіння, в тому числі від добросовісного набувача (ст.ст. 387, 388);
- усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном (ст. 391);
- визнання права власності (ст. 392);
- визнання незаконним правового акта, що порушує права власника (ст. 393);
- зобов'язання повернути потерпілому безпідставно набуто майно (ст.ст. 1212, 1213) та інші.

Аналізуючи дану проблему, необхідно підкреслити, що обраний спосіб захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного цивільного права повинен відповідати такому критерію, як ефективність, під яким слід розуміти спроможність відновити майнове становище, що існувало до протиправного посягання.

Незважаючи на те, що вибір способу захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного цивільного права є прерогативою позивача, цей спосіб має бути для нього ефективним. При вирішенні спору суд, зважаючи на фактичні обставини справи, повинен переконатися в тому, що обраний спосіб захисту відповідає вимогам закону, правовій природі відносин, які виникли між сторонами, а також зможе відновити становище, що існувало до протиправного посягання, без необхідності ініціювання нових спорів.

Окреслене судження співвідноситься з відповідними правовими висновками Верховного Суду. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц наголошено, що право та інтерес, за захистом якого звернулася особа, мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам [4].

В іншій справі № 910/8060/19 у постанові від 10.11.2021 Верховний Суд, покликаючись на положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентну практику Європейського суду з прав людини, резюмував, що статтею 6 Конвенції визнається право людини

на доступ до правосуддя, а відповідно до статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту) передбачено, що кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. При цьому, ефективним способом є такий, що призводить до потрібних результатів, тобто, забезпечує поновлення порушеного права, дає найбільший ефект. Таким чином, ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам.

Тому способи захисту за своїм призначенням можуть вважатися визначеним законом механізмом матеріально-правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, що приводиться в дію за рішенням суду в разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення. Метою застосування певного способу захисту є усунення невизначеності у взаємовідносинах суб'єктів, створення необхідних умов для реалізації права й запобігання дій зі сторони третіх осіб, які перешкоджають його здійсненню. Надаючи правову оцінку належності обраного зацікавленою особою способу захисту, належить зважати й на його ефективність з точки зору статті 13 Конвенції [5].

Також варто зауважити, що ефективний захист цивільних прав не лише сприяє відновленню порушеного права, а й має велике загальне превентивне значення, адже учасники цивільних відносин повинні бути впевнені у тому, що порушені, невизнані або оспорювані цивільні права, свободи чи інтереси будуть належним чином та надійно захищені. Водночас, слід звернути увагу на наступному. Відповідно до положень процесуального закону (ст. 175 ЦПК України) в позовній заяві має міститися спосіб (способи) захисту, який позивач просить суд визначити в рішенні. При цьому, фактично не вимагається посилання на законодавчу норму, яка передбачає цей спосіб захисту або дозволяє його застосовувати.

Наведений підхід був відомий ще давнім римлянам у формі принципу *iura novit curia* (суд знає право): позивач не зобов'язаний вказувати суду правові норми, що підтверджують вимогу, суд сам повинен знати їх і застосовувати ті, що підходять до відповідного випадку, хоча б позивач взагалі на них не посилався або вказав норми, що не мають відношення до цієї справи [6, с. 60].

Так, у постанові від 27.08.2019 у справі № 925/366/18 Верховний Суд зазначив, що обґрунтовано задовольняючи позовні вимоги про усунення відповідачами перешкод позивачу у користуванні належним йому майном, суди першої та апеляційної інстанції помилково послалися на статтю 387 ЦК України (стосовно права власника на витребування майна із чужого незаконного володіння), фактично ототожнивши поданий негативний позов з виндикаційним позовом власника.

Разом з тим, зважаючи на те, що самі по собі зазначені посилання судів попередніх інстанцій не призвели до прийняття неправильних по суті рішення та постанови, Верховний Суд указав, що зазначене порушення не може бути достатньою підставою для їх скасування, позаяк не може бути скасоване правильне по суті і законне рішення з одних лише формальних міркувань [7]. Тобто, якщо невідповідність способу захисту критеріям належності та ефективності може призвести до відмови в задоволенні позовних вимог, то в разі посилання позивача на неправильні (невідповідні предмету позову) законодавчі положення суд має застосувати відповідну законодавчу норму самостійно. Така помилка позивача не може бути підставою для відмови у позові.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що непорушність права власності є одним з основних принципів, що гарантує учасникам цивільних правовідносин охорону та захист їх прав та інтересів як власників певного майна. Цивільним законодавством передбачено відповідні форми та способи захисту прав власника – від здійснення права на самозахист до звернення на адресу компетентних державних органів. При цьому, найбільш дієвою слід визнати судову форму захисту права власності. В той же час, вважаємо, головним завданням є обрання такого способу захисту, який зможе забезпечити реальне поновлення порушеного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав. *Дис. ... канд. юрид. наук.* Харків. 2002.
2. Галянич М.К. Житлове право України. *Навч. посібник.* Київ. Юрінком Інтер. 2008. С. 426.
3. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. *Підручник.* Київ. Алерта. 2009. С. 490.
4. Постанова ВП ВС від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80116150>.
5. Постанова КГС ВС від 10.11.2021 у справі № 910/8060/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101163526>.
6. Захист права власності. Правові позиції Верховного Суду: коментарі науковців. Печений О.П., Спасибо-Фатєєва І.В., за заг. ред. Спасибо-Фатєєвої І.В. Харків. ЕКУС. 2020.
7. Постанова КГС ВС від 27.08.2019 у справі № 925/366/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83901431>.